

Kirjastot paljon vartijoina

Pekka Olsbo

Tutkimusaineistojen hallinta edellyttää yliopistoilta kokonaisvaltaista tutkimusaineistopolitiikkaa. Kirjastoilla tulee olemaan merkittävä rooli tämän tutkimusaineistopolitiikan käytännön toteutuksen mahdollistajana ja tutkijoiden kouluttajana. Tässä artikkelissa kuvataan, miten uusia haasteita on hahmotettu Jyväskylän yliopistossa.

Jyväskylän yliopistossa on tehty päätös, jonka mukaan kirjasto ottaa huhtikuun alusta 2014 tehtäväkseen yliopiston tutkimusjulkaisujen kirjaamisen yliopiston tutkimustietojärjestelmään. Tehtävä on haasteellinen ja asettaa Jyväskylän yliopiston kirjaston monessa mielessä uuden eteen.

Mutta yliopiston tutkimustiedon säilyttäminen ja siitä raportointi ei koske pelkästään julkaisuja, vaan aivan samalla tavalla yliopistoissa on mietittävä tutkimusdatan säilyttämistä ja sen löydettäväksi asettamista. Koska kehittyneet tutkimusinfrastruktuurit ovat yliopistoille yhä tärkeämpiä kilpailuvaltteja, olisi tutkimusaineistojen hallintaan syytä kiinnittää erityistä huomiota.

Kehittyneet tutkimusaineistoinfrastruktuuri edistää käytännön tutkimustyön sujuvuutta, sen tulosten julkistamista ja toisaalta sen tietoturva, aineistojen uudelleenkäyttöä, verkostunutta toimintaa sekä tutkimuksen tuloksellisuutta ja laatua. Se luo myös pohjan Open Science- ja e-Science -kehitystyölle. (Auer 2013.)

Mutta loppujen lopuksi tutkimusaineistoinfrastruktuuri, oli se sitten kuinka kehittyneet tahansa, luo vain edellytyksiä yliopistojen toimintakulttuurin muutokselle. Tarvitaan useita toimijatahoja, jotka osaltaan vastaavat siitä, että kehittyneet toimintaperiaatteet siirtyvät tutkijaryhmien ja yksittäisten tutkijoiden toimintakäytännöiksi (Auer 2013). Ja tässä käytännön työssä on myös kirjastojen mahdollista nousta ja astua esiin.

Tutkimuksen tietoaineistojen hallinnan periaatteet

Esitän seuraavassa ydinkohtia tietohallintopäällikkö Antti Auerin kirjoittamasta tutkimuksen tietoaineistojen hallinnan periaatteista Jyväskylän yliopistossa. Näitä periaatteita ei ole vielä hyväksytty yliopistossa, joten ihan lopullisen virallisina näitä ei voida siis pitää.

Tutkimusaineistojen hallintaan liittyvät toimintaperiaatteet voidaan jakaa neljään osa-alueeseen: Vastuut, aineistojen käsittely ja tallennus, omistus- ja käyttöoikeudet sekä koulutus ja tuki.

Aineistohallinnan vastuut

Tutkimusaineistojen hallintaan liittyvien vastuiden määrittelyssä on kaksi keskeistä asiaa. Yliopiston tehtävänä on järjestää puitteet laadukkaalle toiminnalle. On siis yliopiston vastuulla organisoida sellainen toimintaympäristö, että aineistojen hallinta on ylipäänsä mahdollista. Toisaalta on ymmärrettävä, ettei vastuu sovittujen toimintakäytäntöjen toteutumisesta voi olla yksittäisellä tutkijalla, vaan tämä käytäntöihin liittyvä vastuu on laitoksilla, tutkimusryhmillä ja tutkimuksen ohjaajilla.

Aineistoinfrastruktuuri

Aineistoinfrastruktuuri käsittää sekä digitaaliset että fyysiset tutkimusaineistopalvelut ja fyysisten aineistojen digitointipalvelut. Infrastruktuuri muodostuu itse tuotetuista ja muilta toimijoilta hankituista palveluista.

Jyväskylässä yliopisto tarjoaa tutkimusryhmille peruspalveluna tietoturvallisen digitaalisten aineistojen hallinnan infrastruktuurin, johon tallennetaan ja kuvaillaan aineistoja vakioitujen prosessien ja mallien mukaisesti. Tätä digitaalista tutkimusinfrastruktuuria ja sen osana tutkimusaineistoinfrastruktuuria rakennetaan osana yliopiston kokonaisarkkitehtuuria.

Tutkimusaineistojen digitointipalvelut ovat osaa tätä kokonaisuutta. Mediassa, erityisesti Helsingin sanomissa on ihan viime aikoina ollut esillä useita kansallisen kulttuuriperinnön ja sen osana myös tieteen historian digitointiin liittyviä kirjoituksia. Esimerkiksi Kai Ekholm (HS 24.12.2013), Hannu Saarenmaa (HS 4.1.2014) sekä Janne Vilksen, Pirjo Vuorinen ja Sten Björkman (HS 13.1.2014) ovat nostaneet esiin huolen niin kulttuurin kuin myös suomalaisen tieteen saavutusten ja aineistojen digitoinnista.

Jyväskylän yliopistossa on suunniteltu oman digitointikeskuksen rakentamista osana tutkimusinfrastruktuurin kehittämistä. Digitointityöryhmä esitti loppuraporttinsa rehtorille 16.1.2014. Työryhmä esittää tavoitetilana, että vuoden 2016 lopussa Jyväskylän yliopistossa on olemassa toimiva digitointipalvelujen järjestelmä ja niihin liittyvät pitkäaikaissäilytyksen ratkaisut.

Kirjaston digitointiin, metadataan ja pitkäaikaissäilytykseen liittyvä osaaminen, sekä *julkaisuarkisto JYX:n* merkittävä asema osana yliopiston tietojärjestelmiä tuovat mukanaan myös kirjastolle uuden tehtävän ja roolin osana yliopiston keskitettyjä digitointipalveluja.

Aineistojen käsittely ja tallennus

Tutkimusaineistojen käsittelyssä ja tallennuksessa pyritään vakioituihin prosesseihin tutkimuksen alusta arkistointivaiheeseen saakka. Aineistot tulee kuvailla kansainvälisesti ja kansallisesti soveltuvien metatietostandardien mukaisesti tutkimusprosessin alusta lähtien.

Yliopiston tehtävänä on määritellä tavoitteet ja kohdentaa resurssit aineistojen pitkäaikaissäilytykselle. Aineistojen säilytysajat määritellään yli-

opiston arkistosäännön mukaisesti niiden käyttötarpeen ja tutkimuksellisen merkityksen perusteella.

Omistus- ja käyttöoikeudet

Aineistojen omistus- ja käyttöoikeudet tulisi aina sopia osapuolten kesken jo ennen varsinaisen tutkimustyön käynnistymistä. Yliopistossa on tuotettu erilaisia oikeuksiensiihtosopimuksia, joissa otetaan huomioon myös tutkimusaineistot. Nämä sopimuspohjat otetaan käyttöön yhteisrahoitteeseen sekä tilaajarahoitteeseen tutkimukseen sekä tutkimusryhmien sisäiseen käyttöön.

Erityisesti pitkäaikaissäilytyksessä pyritään tukeutumaan kansallisiin palveluihin. Kansainväliset viittauskäytännöt ja tunnisteet otetaan käyttöön myös tutkimusaineistoille. Tutkimusaineistoille annetaan niille kuuluva asema eli niitä pidetään julkaisuihin rinnastettavana osana tutkimusten tulosten julkistamisessa ja tutkijoiden meritoitumisessa.

Koulutus ja tuki

Kuten edellä kirjoitetusta voi kuvitella, on koulutuksen ja tuen järjestäminen aivan välttämätön osa tutkimusaineistojen hallintakäytäntöjen jalokauttamista. Tutkimusaineistojen hallintaan liittyvä koulutus on saatettava osaksi yliopiston tutkijakoulua ja sen on sisällettävä periaatteet tutkimusetiikasta ja oikeuksista aina tallennusjärjestelmiin ja tutkijan meritoitumiseen saakka.

Kirjaston rooli kouluttajana

Tutkimusaineistopolitiikan toteuttajana kirjastolle on tarjolla iso kouluttajan rooli. Jyväskylässä kirjasto toteuttaa jo nyt noin kymmentä tavalta tai toisella tutkimusaineistoihin liittyvää koulutusjaksoa. Kirjasto on ottanut ensi askeleitaan myös yliopiston arkistohallinnan maisteriohjelman kouluttajana.

Mutta paljon uutta opittavaa ja sitä kautta koulutettavaa löytyy. Perustiedot kansallisista ja osin myös kansainvälisistä tallennusratkaisuista ja -järjestelmistä on tunnettava, niihin liittyvät tun-

nisteet, metadata ja viittauskäytännöt ovat välttämättömiä osaamisen alueita, niitä kun pitäisi osata myös kouluttaa!

Tutkimusaineiston hallinta ja kirjaston roolin muutos

Yliopiston julkaisuarkisto JYX:n ylläpitäjänä kirjaston tulee hallita tutkimusjulkaisujen ja niihin liittyvän datan linkittäminen toisiinsa ja osaltaan tätä kautta mahdollistuu myös erilaisten vaikutusanalyysien tuottaminen. Datametriset analyysit ovatkin yksi keskeinen tapa osoittaa tutkijalle tutkimusaineistojen tallentamisen ja jakamisen merkitystä. Aivan varmasti myös yliopiston johdossa havaitaan ennemmin tai myöhemmin tutkimusaineistojen merkitys yliopiston tuoksellisuutta mittaavana tekijänä.

Kirjastoille on siis tarjolla iso rooli jo pelkästään tutkimusaineistojen hallintaan liittyvässä koulutustoiminnassa. Eikä kyseessä ole ihan vaatimaton tehtävä. Tulevaisuuden datainformaatikon ja tiedeammattilaisen tehtäväkenttä on laaja ja tarvittavan osaamisen alue suuri.

Siinä vaiheessa, kun alamme puhua tutkimusaineistojen avoimuudesta, tarjoutuu kirjastoille taas uusi tehtävä nykyisen tutkimusartikkeleiden rinnakkaistallentamisen ohelle. Mutta ennen

kuin voimme edes oikein puhua avoimuudesta, on yliopistoissa hoidettava kuntoon perustason tutkimusaineistopolitiikka, joka mahdollistaa aineistojen hallinnan ylipäänsä.

Tällä isolla tontilla kirjastot ovat paljon varti-joina.

Lähteet

Auer, A. 2013. Tutkimuksen tietoaaineistojen hallinnan periaatteet Jyväskylän yliopistossa. Julkaisematon raportti, Jyväskylän yliopisto.

Björkman, S., Vilkuna, J., Vuorinen P. 2014. Jääkö tieteen historia digitoimatta? Helsingin sanomat 13.1.2014.

Digitointityöryhmän loppuraportti. 2014. Julkaisematon raportti, Jyväskylän yliopisto.

Ekholm, K. 2013. Digitointihanke vaatii yhteistä tahoa. Helsingin sanomat, 24.12.2013.

Saarenmaa, H. 2014. Digitointi vähentäisi akateemista työttömyyttä. Helsingin sanomat, 4.1.2014.

Kirjoittaja

Pekka Olsbo

*Julkaisukoordinaattori, julkaisuyksikön esimies
Jyväskylän yliopiston kirjasto*